

Uniwersytet Śląski w Katowicach

MACIEJ WOŹNY
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4345-0082>
maciej.wozny@us.edu.pl

*Kolejność świadków rycerskich w testacjach dokumentów
książąt opolskich do 1281 roku*

The Order of Knightly Witnesses in the Testamentary Documents
of the Dukes of Opole until 1281

ABSTRAKT

Artykuł dotyczy problemu kryteriów, jakimi kierowano się przy szeregowaniu świeckich świadków pochodzących z księstwa opolskiego na trzynastowiecznych dyplomach. Analiza list świadków pozwoliła ustalić, że przyczyną pomijania na niektórych dokumentach tytułów urzędniczych był różny dyktat. Uzupelnienie tytułów świadków pozwoliło na poznanie zasad układania list oraz dokonanie uzupełnień prozopograficznych.

Słowa kluczowe: dyplomatyka; listy świadków; urzędnicy; księstwo opolskie; prozopografia

WSTĘP

Badania nad listami świadków są podejmowane już od dłuższego czasu¹. Pytania badawcze, jakie nasuwają się historykom, skupiają się wokół takich kwestii jak: kryteria doboru świadków, rola osób wymienionych na owej liście oraz

¹ Pośród licznych starszych publikacji warto wymienić: F. Sikora, *Dokumenty i kancelarie Przemysła I oraz Bolesława Pobożnego 1239–1279 na tle współczesnej dyplomatyki wielkopolskiej*, Wrocław–Kraków 1969, s. 186 i n.; M. Bielińska, *Kancelarie i dokumenty wielkopolskie XIII wieku*, Wrocław 1967, s. 26 i n.; K. Maleczyński, *Stanowisko dokumentu w polskim prawie prywatnym i przewodzie sądowym do połowy XIII w.*, [w:] *Studia nad dokumentem polskim*, Wrocław 1971, s. 116–149.

sposób uszeregowania testatorów. Punktem wyjściowym do nowszych ustaleń była praca Jerzego Mularczyka z 1977 roku, w której podważył m.in. hierarchizację świadków dyplomów². Wystąpienie wrocławskiego historyka spowodowało podjęcie badań nad listami świadków na terenie szeroko pojętego Śląska. Częściowo do podobnych wniosków doszła Agnieszka Gut, badając testacje książęcych dyplomów na Pomorzu Zachodnim³. Głównym oponentem wrocławskiego historyka był Ambroży Bogucki. Uznał on, że na śląskich (łącznie z opolskimi) dokumentach widać pewną hierarchizację. Świadków podzielił na dwie grupy. Pierwszą stanowili: palatyn, kasztelanowie i sędzia, a drugą – poddostojnicy. Pośród nich pojawiali się inni wyżsi urzędnicy, ale zdaniem tego historyka pełnili oni jedynie funkcje tytularne⁴.

Badania objęły również księstwo opolskie, które zostało ukształtowane za Mieszka raciborskiego (zm. 1211). Dopiero za jego następcy, Kazimierza (zm. 1229 lub 1230), znane są pierwsze dyplomy książęce. Po śmierci księcia trwał

² J. Mularczyk, *Dobór i rola świadków w dokumentach śląskich do końca XIII wieku*, Wrocław 1977, s. 57–59; idem, *Władza książęca na Śląsku w XIII w.*, Wrocław 1984. Tezy o braku hierarchizacji są także w pracy: idem, *O urzędach i urzędnikach śląskich w XIII wieku*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1983, t. 38, s. 154–172. Dyskusja też zawartych w tej publikacji: S. Russocki, *Świadkowie czy współdecydenci?*, „Kwartalnik Historyczny” 1978, t. 85, s. 669–673; K. Bobowski, *W sprawie metod badawczych średniowiecznej dyplomatyki śląskiej*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1980, t. 35, s. 517–526; J. Mularczyk, *Jeszcze o świadkach w dokumentach XIII wieku*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1984, t. 39, s. 37–60; M. Cetwiński, *Kasztelanowie i kasztelanie na Śląsku w XIII i XIV wieku*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia” 1989, t. 69, s. 3–20 (autor pomniejsza tu rolę kasztelanów; zob. także: T. Jurek, *rec. Studia z dziejów średniowiecza polskiego i powszechnego. Acta Universitatis Wratislaviensis. No. 979, Historia LXIX, Wrocław 1989, ss. 140*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1990, t. 45, nr 4, s. 553–559); I. Panic, *Ze studiów nad listą świadków na dokumentach Bolesława Wstydliwego (1243–1279)*, „Studia Historyczne” 1990, t. 33, nr 3–4, s. 493–501; S. Russocki, „*Consilium*” i „*consensus*” otoczenia książęcego w dokumentach polskich w XIII w., [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, red. S.K. Kuczyński, t. 5, Warszawa 1992, s. 195–202; K. Bobowski, *Jeszcze w kwestii świadków na dokumentach księcia małopolskiego Bolesława Wstydliwego*, [w:] *Monastycyzm. Słowiańszczyzna i państwo polskie. Warsztat badawczy historyka*, red. K. Bobowski, Wrocław 1994, s. 172–181. Jerzy Mularczyk ostatni raz powrócił do problemu hierarchizacji urzędników w 1991 roku. Zob. J. Mularczyk, *Z rozważań nad urzędnikami śląskimi w XIII wieku*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia” 1991, t. 82, s. 3–50. Na wyniki badań J. Mularczyka, co najmniej w częściach poświęconych urzędnikom opolskim, rzutowały błędne identyfikacje osób oraz łączenie kilku w jedną, np. Szymona Galla z Szymonem ze Ścinawy. Zob. M. Woźny, *Gostomia i Ścinawa. O pochodzeniu rodziny Bes*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 2020, t. 12, s. 308–323.

³ A. Gut, *Kolejność świadków rycerskich w testacjach dokumentów książąt zachodniopomorskich do połowy XIV wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 2001, t. 39, s. 29–35.

⁴ A. Bogucki, *Studia nad urzędnikami śląskimi w XIII wieku*, „Z czasopismo Prawno-Historyczne” 1984, t. 36, nr 1, s. 1–27. W innej pracy badacz ten sprostował tezę J. Mularczyka o komasacji urzędów oraz podtrzymał swoją opinię o hierarchizacji urzędów. Zob. idem, *O starszeństwie, komasacji i podzielności urzędów śląskich w XIII wieku*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1985, t. 40, nr 4, s. 472–481.

okres regencji księżnej wdowy Wioli, wspomaganej przez księcia śląskiego Henryka Brodatego. W 1239 roku samodzielne rządy przejął Mieszko Otyły, a po jego śmierci w 1246 roku księciem opolskim został jego brat Władysław. Księstwo uległo rozpadowi na mniejsze jednostki polityczne pod koniec życia tego Piasta, dlatego kończę analizę na 1281 roku, wówczas to bowiem najpóźniej zmarł⁵. Zarówno w pracach dotyczących szeroko rozumianego Śląska, jak i w tych skoncentrowanych na samym trzynastowiecznym księstwie opolskim poruszano również tematykę urzędników, którzy stanowili główne grono świadków ówczesnych dyplomów. Problemem jednak jest to, że brakuje źródeł świadczących o ich urzędowej działalności, przez co wszelkie próby scharakteryzowania funkcji poszczególnych urzędów sprowadzają się do stwierdzeń, że były one podobne jak na Śląsku właściwym. Najprawdopodobniej palatyn, określane zamiennie komornikiem (a właściwie najwyższym komornikiem), zarządzał dworem. Kasztelanowie zarządzali kasztelaniami, z tym że niektórzy mogli być kasztelanami grodów nie tworzących osobnych jednostek administracyjnych. Trudno jest określić zadania cześnika, stolnika i podkomorzego, ponieważ nie wiadomo, czy były to tytuły honorowe (pierwsze dwa), czy też zbieżne i stosowane zamiennie⁶.

Problematyka badań list świadków została poruszona w kilku artykułach przez Idziego Panica⁷. Tego historyka interesowała liczba świadków dyplomów, a także

⁵ J. Rajman, *Mieszko II Otyły książę opolsko-raciborski (1239–1246)*, „Kwartalnik Historyczny” 1993, t. 100, s. 19–41; W. Dominiak, *Ostatni władca Górnego Śląska Władysław I, pan na Opolu i Raciborzu (1225–1281)*, Racibórz 2009, s. 16–30. O początkowym procesie podziałów księstwa opolskiego zob. M.L. Wójcik, *Uwagi w sprawie daty podziału ziemi raciborskiej po śmierci Władysława, księcia opolskiego (+1281), w świetle najstarszych dokumentów jego synów, Mieszka i Przemysława*, „Studia i Materiały z Dziejów Śląska” 1999, t. 24, s. 14–22.

⁶ Dyskusja na temat kompetencji poszczególnych urzędników została przedstawiona w cytowanych pracach A. Boguckiego (*Studia...; O starszeństwie...; Komornik i podkomorzy w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej*, red. S.K. Kuczyński, t. 3, Warszawa 1985, s. 75–133), J. Mularczyka (*Dobór i rola...; O urzędach...; Jeszcze o świadkach...; Z rozważań...*), Marka Cetwińskiego (*Rycerstwo śląskie do końca XIII w. Biogramy i rodowody*, Wrocław 1982, s. 169–178), Dietera Veldtrupa (*Prosopographische Studien zur Geschichte Oppelns als herzoglicher Residenzstadt im Mittelalter*, Berlin 1995, s. 375–490) oraz Ulricha Schmilewskiego (*Der schlesische Adel bis zum Ende des 13. Jahrhunderts. Herkunft, Zusammensetzung und politisch-gesellschaftliche*, Würzburg 2001, s. 251–343). Jedyna uwaga odnośnie do urzędników opolskich może dotyczyć tego, że przy wyznaczaniu granic posiadłości obecni mogli być różni urzędnicy, jak w 1221 roku, gdy przy objeździe dóbr Gościęcina uczestniczyli możni, którzy w nieco późniejszych źródłach byli odnotowani jako urzędnicy: Jaksa (w 1232 roku kasztelan), Naczęsław (w 1222 roku kasztelan), Wojciech (w 1233 roku cześnik), Grzymisław (w 1225 roku podsejdek) czy Stefan (w 1222 roku chorąży). Zob. SUB I, nr 254 (źródła, w których podano, że osoby te mają swoje urzędy, zob. tabela 1) i najpewniej pełnili jakieś urzędy w 1221 roku.

⁷ I. Panic, *Raciborskie otoczenie księcia opolskiego Władysława*, „Zeszyty Raciborskie Strzecha” 1984, nr 4, s. 5–16; idem, *Badania nad listą świadków na dokumentach księcia opolskiego Władysława (1246–1281)*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1987, t. 42, s. 171–183; idem, *Lista świadków w polskich dokumentach z wieku XIII na przykładzie kancelarii księcia wielkopol-*

jaki procent stanowili urzędnicy oraz jak wielu duchownych poświadczalo dokumenty. Oczywiście zajął się również hierarchią świadków. Badacz ten doszedł do wniosku, że schemat szeregowania świeckich świadków do połowy XIII wieku wyglądał następująco: najpierw palatyn i kanclerz; potem kasztelanowie, choć niekiedy mieli poprzedzać ich szeregowi rycerze; następnie sędziowie, a potem pozostali urzędnicy, choć ci mieli być poprzedzani dość często szeregowymi rycerzami. W czasach Władysława I miała spadać pozycja szeregowych rycerzy. Ponadto sędzia miał poprzedzać kasztelanów, podkomorzy – wyprzedzać pozostałych poddostojników, a listy świadków mieli zamykać chorąży, podstoli i podskarbi. Istotne było również wystąpienie Jerzego Rajmana, który omówił rządzą Mieszka II Otyłego⁸. Dowiódł on, że po śmierci Kazimierza I nie można mówić o żadnych przetasowaniach w opolskiej elicie władzy, która to miałaby przechodzić pod sztandar Henryka Brodatego, a ten chciałby pozbawić synów Kazimierza ich opolskiego dziedzictwa. Warto dodać, że świadkowie tych dokumentów mają swoje biogramy, które stworzyli Marek Cetwiński i Ulrich Schmilewski⁹. Wydaje się zatem, że wiele nowego do dotychczasowych ustaleń nie można wnieść.

Jak zauważył J. Mularczyk, „nawet dowodni urzędnicy książęcy z rzadka tylko w tym okresie występowali utytułowani”¹⁰. Przykładem tej praktyki jest analiza dyplomów wystawionych w tym samym dniu, czyli 25 marca 1243 roku. Wynika z niej, że często podczas spisywania dokumentów pomijano pełną tytulaturę urzędników. W jednym wskazano, że czynności prawnych dokonano w obecności: *comite Nicolao castellano de Kozli, comite Sandcone iudice curie, comite Chotcone subcamerario, comite Mescenta subvenatore, Iarozlao subdapifero, Marco subpincerna, Paulo subiudice, domino Heinrico notario, domino Nicolao, domino Iacobo, domino Clemente capellanis*. Natomiast w drugim: *Nicolao castellano de Cosle, Sudcone, Hottone, Paulo, Iarozlao, Marco, Laurencio, Roberto, Mazcone, Zbrozlauo, Lascario*. Także na trzecim, choć trzeba podkreślić, że nie ma podanej daty dziennej, lecz został wystawiony w tym samym miejscu (Mechnicy) co poprzednie i w testacji powtarza tych samym świadków: *Nicolao castellano de Kozli, Laurentio castellano de Seuor, Sandcone, Chottone, Mescenta, Lascario, Paulo, Iarozlao, Gregorio preposito de Opol, Mazcone canonico ibidem, Heinrico notario, Clemente, Iacobo capellanis curie*. Łatwo zauważyć, że tylko na pierwszym wyszczególniono wszystkie tytuły. Trudno przypuszczać, aby w ciągu dnia doszło do pozbawienia większości dygnitarzy ich urzędów. Najpewniej na pozostałych dwóch dyplomach osoba je spisująca zrezygnowała z wyszczególnienia tytułów.

skiego Przemysła I, „Studia Źródłoznawcze” 1990, t. 22–23, s. 35–45; idem, *Badania nad listą świadków na dokumentach ksiąg opolskich w pierwszej połowie XIII wieku*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2000, t. 55, s. 267–282.

⁸ J. Rajman, *Mieszko II Otyły...*, s. 19–41.

⁹ M. Cetwiński, *Rycerstwo śląskie do końca XIII w. Biogramy...*; U. Schmilewski, *op. cit.*

¹⁰ J. Mularczyk, *Dobór...*, s. 49, przypis 114.

Nie był to zapewne wyjątek, tylko częsta praktyka. Także po chronologicznym zestawieniu listy świadków można zauważyć, że wielu dygnitarzy pojawia się z dokładnie nazwanym urzędem, na kolejnym akcie jest podany jedynie z imienia, by później znów zostać określony jako pełniący swoją funkcję. Nie oznacza to sinusoidalnych okresów pełnienia funkcji oraz degradacji, lecz właśnie pomijanie na niektórych dyplomach precyzyjnego określania funkcji pełnionych przy księciu. Wobec tego w tabeli 1 przedstawiam listy świadków z okresu do 1281 roku uzupełnione o nazwy urzędów, jakie pełnili rycerze przed i po dyplomie, gdzie – jak się zdaje – pominięto tytułaturę.

Tabela 1. Uzupełnione listy świadków dokumentów opolskich do 1281 roku

Data (źródło)	Świadkowie**
22.11.1221 (SUB I, nr 254, 259)*	<i>Sebastiano cancellario, Martino Scemnice, Eustachio, Manico et nobilibus nostris Iazckone, Nazlao, Wotech, Grimislao, Stephano</i>
1222 (SUB I, nr 222)	<i>Sebastiano cancellario, Zbrozlao castellano de Opol, Razlao iudice, Andrea comite de Micul(ov), Iohanne tribuno, Gregorio comite Wenero tunc palatino, Andrea de Bitom, Nachezlao de Cozli, Ztoygneuo de Ratibor; Iacobo de Tossech castellanis, Stephano dapifero, Stephano vexillifero, Andrea venatore, Gozslao subcamerario, Nicholao subdapifero, Laurentio subpincerna</i>
1224 (SUB I, nr 249)	<i>Sebastian Kanzler, Zdaslaus Hofrichter, Nachezlaw kasztelan Koźla et Zbrozlaw kasztelan Opola, Goslav Unterkämmerer, Lorenz Unterschenk, Nicolaus Vasilovich podstoli, Strego praetor, Paul, Andreas, Sabestorco, Fullo Kapellan, Magnus Kapellan</i>
3.11.1225 (ZDM, t. 4, nr 872)	<i>Andrea castellano de Bitom, Gdeslao iudice curiae nostrae, Miczina castellano de Ratibor, Naceslao castellano de Cozle, Michoscone fratre suo, Dirsicrayo, Vaicro, Bredorio</i>
29.11.1225 (SUB I, nr 254)	<i>Mistigneuuo pincerna, Iohanne tribuno de Opol, Grimislao subiu dice, Zulizlao tribuno, Nicolao subdapifero, Gregorio fratre cancellarii iudice de Noua Uilla</i>
15.02.1226 (SUB I, nr 259)	<i>Laurentio Wratislaviensi episcopo, Sebastiano cancellario, Martino Zcemnizc, Reynoldo plebano de Opol, Nicolao capellano episcopi et Alberto capellano eiusdem episcopi, Sdezlaus etiam iudex huic negotio interfuit cum quibusdam militibus, Preduorio, Grimizlao subiu dice, Mathia nothario, Petro capellano cancellarii, Domazlao preposito de Rebnic et confratre eius Martino</i>
1226 (SUB I, nr 269)	<i>Sebastiani cancellarii ducis Kasimiri, magistri Heroldi, domini Thedrici subdiaconi domini pape, Martini Semenez canonicorum nostrorum, Iohannis prepositi de Ruda, Alberti capellani nostri, Laurentii Magni, Mazconis capellanorum ducis Kasimiri, Andree kasztelana Bytomia, Nicolai filii Vassilii podstolego, Mistigneui czeźnika, Crizononis miecznika militum eiusdem ducis</i>
1226 (SUB I, nr 271)	<i>Iohannis castellani de Cosec, Mistignevi pincerne, Christini gladiatoris, Nicolai subdapiferi, Laurentii supincerne, Ztresonis subcamerarii, Cuhalonis capellani, Zandiani capellani</i>

1.08.1228 (SUB I, nr 291)	<i>Andreas filius Stephani castellanus de Bitom, Sbroslaus castellanus de Opole, Wernerus castellanus de Osuencim, Naceslaus castellanus de Kosle, Iacobus castellanus de Ratibor, Iohannes castellanus de Thesin, Andreas castellanus de Miculow, Sdeslaus iudex curie, Goslaus subcamerarius, Nicolaus filius Vasilli subdapifer, Sred subcamerarius domine, Predbor subiudex curie, Semianus tribunus, Gregorius frater domini Sebastiani</i>
1228 (SUB I, nr 298)	<i>Dominus Sebastianus cancellarius, comites Nachezlawus kasztelan Koźła, Wernerus kasztelan Oświęcimia, Iohannes Clementis kasztelan Cieszyna, Sbrozlaus kasztelan Opola, Sdezlaus sędzia nadworny, Iakzo, Stredz podkomorzy księżnej, Petrus, Laurencius podczaszy, Gozslaus podkomorzy, Iohannes de Rvdno, Iohannes Sibochic</i>
Przed 14.09.1230 (SUB I, nr 310)	<i>Nicolaus subdapifer</i>
1230 (SUB I, nr 319)	<i>Sebastiano cancellario, Andrea palatino, Iohanne kasztelan Cieszyna, Sbrazlao kasztelan Opola, Nachazlao kasztelan Koźła, Zdezlao iudice, Iaxone, Crisano miecznik, Alberto cześnik, Nicolao Vasilli podczaszy, Goszlao podkomorzy, Iohanne tribuno, Grimizlao, Semiano wojski cum fratre Strezone podkomorzy księżnej, Laurencio podczaszy, Predborio podśudek nadworny, Andrea, Gregorio, Mathia notario, Magno, Vincencio, Eustachio capellanis</i>
2.10.1232 (SUB II, nr 32)	<i>Boleslao duce Bohemie nepote meo, Sebastiano cancellario de Opol, Reginaldo archidiacono de Opol, Geroslao, Zbroslao kasztelan de Opol, Iohanne kasztelan de Bythom, Wernero kasztelan de Osuechin, Andrea kasztelan de Michulo, Iaxa de Sewior castellanis, Nicolao filio Vasili venatore et multis aliis</i>
1234 (SUB II, nr 80)	<i>Discone, Iauorio, Zbroslao kasztelan Opola, Warnero castellano de Cosli, Iohanne castellano de Bitom, Mistigneuo castellano de Osuecim, Andrea castellano de Michulo, Jaxsa castellano de Seur, Ceslao iudice, Iohanne tribuno de Opol. Gostislaus etiam tunc interfuit comes de Naroci</i>
1238 (SUB II, nr 156)	<i>Potrey palatinus, Andreas castellanus de Kalisz, Bronis castellanus de Ruda, pincerna Miroslaus, venator Lutogneus, marescalcus Simon, Marcus dapifer, iudex Wlost, Rupertus castellanus de Cesin de Slesia, quoque Stephanus castellanus de Zlemech, Cessata dapifer de Vraclavia, prepositus sancti Laurentii Petrus, Virbeta prepositus de Staneck</i>
Przed 24.09.1239 (SUB II, nr 165)	<i>Andreas palatinus, Predborius iudex curie, Nicholavs miles, Yaxo castellanus de Tosech, Vernerus castellanus de Qvosli, Semianus castellanus de Ratibor, Iohannes castellanus de Tesin, Otto subcamerarius, Hotco subpincerna, Pribislaws subdapifer, Wisslaws subvenator, Marcus frater eius, Andreas Saba, Bertoldus, Iacobus frater eius, Hivalo canonicus de Qvosle, Boceporius notarius curie, Iohannes sacerdos curie, Albertus sacerdos curie, Iaroslav miles</i>

24.09.1239 (SUB II, nr 166)	<i>iudice nostro comite Predborio, amita nostra domina Rychza, uxore nostra domina Iudita filia ducis Conradi, Ottone camerario, Bertoldo camerario ducissae, Chotchone subpincerna, Iaroslao subdapifero, Nicolao Godissn, Lascario, Petro filio Solesse, comite Godino</i>
1239 (SUB II, nr 174)	<i>comite Iaxone kasztelan Toszka, comite Nicolao, Bertoldo komornik księżnej, Iacobo, Ottone podkomorzy, Pribislao podstoli fratre suo, Ottone, Mescente, Michaelae podkoniuszy, Marco, Dobessio, Segota</i>
1.05.1240 (SUB II, nr 178)	<i>comes Bertoldus filius Thome komornik księżnej, frater suus Stephanus, comes Chotes cum fratre suo Iacoslavo, comes Crimislaus, comes Elias filius Bogislavi, comes Marcus, Preudlin; capellanorum Iohannes, Stephanus, Robertus</i>
25.05.1240 (SUB II, nr 180)	<i>Nicolaus Vasileus komornik, Bertoldus komornik księżnej, Macarius, Hotec podczaszy, Iaroslao podstoli, Paulus wojski, Brzetzlao, Lascar, Iohannes sacerdos, Henricus sacerdos, Stephanus clericus, Bartholomeus clericus, Robertus</i>
Przed 27.08.1240 (SUB II, nr 187)	<i>iudice Predborio, subpincerna Kotchone, Wiszlao subvenatore, Michaelae subagazone, Iohanne capellano, Stephano clerico, Nycolao serviente, Mithsizlao</i>
27.08.1240 (SUB II, nr 188)	<i>Nicolaus castellanus de Cozla cum duobus filiis, Sudec iudex, Vasna cum filiis, Bertoldus subcamerarius ducisse, Henricus notarius, Ioannes capellanus</i>
22.12.1240 (SUB II, nr 192)	<i>Sebastiano preposito domus dei, Alberto decano, Nicolao camerario, Bronislao, Dobeslao, Sandcone sędzia, Pribislao, Bertoldo komornik księżnej, Choccone podczaszy, Mescenta</i>
8.05.1241 (SUB II, nr 210)	<i>Nicolaus palatinus cum filiis suis, magister Petrus archidiaconus de Zamchest, Stephanus notarius, Bertholdus camerarius komornik księżnej, Sudec sędzia, Paulus tribunus, Iohannes tribunus cum filiis suis, Dobeslaus, Chotec subpincerna, Iaroslao subdapifer, Stasch, Rasica, Iacobus Thome, Michael Petronisch, Czeslaus castellanus, Iohannes, Henricus, Bartholomeus</i>
1241 (SUB II, nr 226)	<i>Nicolao castellano de Cozli, Laurencio, Ottone, Paulo wojski, Iarozlao podstoli, Voynone, Marco, Gotardo notario, Falcone, Clemente, Iacobo, Bartolomeo</i>
25.03.1243 (SUB II, nr 242)	<i>comite Nicolao castellano de Kozli, comite Sandcone iudice curie, comite Chotcone subcamerario, comite Mescenta subvenatore, Iarozlao subdapifero, Marco subpincerna, Paulo subiudice, domino Heinrico notario, domino Nicolao, domino Iacobo, domino Clemente capellanis</i>
25.03.1243 (SUB II, nr 243)	<i>Nicholao castellano de Cosle, Sudcone sędzia, Hottone podkomorzy, Paulo podśudek, Iarozlao podstoli, Marco podczaszy, Laurencio kasztelan Siewierza, Roberto, Mazcone, Zbrozlao, Lascario</i>
(25.03.) 1243 (SUB II, nr 244)	<i>illustri domina matre nostra Viola cum fratre nostro Vlodizlao duce de Kalis et aliis baronibus: Nicolao castellano de Kozli, Laurencio castellano de Seuor, Sandcone sędzia, Chottone podkomorzy, Mescenta podłowczyk, Lascario, Paulo podśudek, Iarozlao podstoli, Gregorio preposito de Opol, Mazcone canonico ibidem, Heinrico notario, Clemente, Iacobo capellanis curie</i>

1244 (SUB II, nr 277)	<i>iudice Paulo, subcamerario Iarozlao, domino Henrico notario, Iacobo cappellano curie, Rammoldo, Gomizlao</i>
12.04.1245 (SUB II, nr 284)	<i>domino T(homa) Wratizlouiensi episcopo, cantore Boguzlao, Reinoldo archidiacono de Opol, Nicolao archidiacono de Glogou, Nicolao canonico et cancellario, Nycalao castellano de Cozle, Dettone castellano de Bitom, Hottone castellano de Ratibor, Ierozlao subcamerario, Resicha thesaurario, Gothardo notario, Iacobo, Paulo podstoli, Roprechto, Marco podczaszy, Egidio, Ramoldo</i>
29.10. (1245) (SUB II, nr 295)	<i>comite Nicolao castellano de Cozle, comite Roprechto, comite Laurencio kasztelan Sierwierza, Iarozlao podkomorzy, Iacobo, Paulo podstoli, Marchone podstoli, Nicolao, Dirscon, Vincencio, Marco fratribus Predicatoribus, Gothardo notario, Iacobo capellano, Barthomoleon capellano</i>
przed 14.09.1430 (SUB II, nr 310)	<i>Nicolaus castellanus de Cozle, Detco castellanus de Bytom, Chotto castellanus de Racibor, Iarozlaus subcamerarius, Rasicha thesaurarius, Iacobus, Paulus podstoli, Marcus podczaszy, Egidius</i>
(1246) (SUB II, nr 311)	<i>comite Detcone kasztelan Bytomia, Chotcone castellano de Ratibor, Budiuogio tribuno, Sdezlao vexillario, Rasicha subcamerario, Paulo subdapifero, Marcho subpincerna, Nicholao Godisconis, Bernardo</i>
8.09.1247 (SUB II, nr 328)	<i>comes Nicolaus Vachsilovizc palatyn, Gozlaus Clisiza, Descco iudex curie, Raschiza subcamerarius, Marcus subdapifer, Rainoldus Remgivon, Gothardus notarius, Hrambosch</i>
1247 (SUB II, nr 340)	<i>comite Ncholao castellano de Cosli, comite Dobezlao castellano de Thosech, Iacobo thesaurario filio Thome, Gothardo notario, Marco subpincerna, Iacobo capellano curie, Petro capellano, Vincentio filio laxe subagazone et alliisa iunioribus, videlicet Zmilone filio Mathei, Sobezlao filio Grimizlai, Prozone filio Rasice, Dlucomilo genero Pauli subdapiferi</i>
1254 (SUB III, nr 142)	<i>Lascario iudice, Deccone kasztelan Bytomia cum filiis, Ropprachto cum N(icolao) filio, Iaroslao podkomorzy, Dobesio kasztelan Toszka cum fratre Raczlao, Retmoro, Gothardo notario, Wirgangs civibus et Piscone</i>
20.01.1257 (SUB III, nr 213)	<i>comite Lascario iudice, domino Gotehardo notario, Iarozlao subcamerario, domino Vtechone capellano de Leznich, Iacobo capellano de Opol, Piscone</i>
24.06.1257 (SUB III, nr 235)	<i>comes Ropprahtus castellanus de Thesin, comes Detco castellanus Rathiboriensis, dominus Gottardus notarius, Iarozlaus subcamerarius, Rasicha alter subcamerarius [podkomorzy księżnej], dominus Bertoldus tezaurarius</i>
14.04.1258 (SUB III, nr 269)	<i>comite Mrozhone palatino, domino Gotardo notario, comite Iohanne filio Vernerii castellano de Miculow et filio suo Bartholomeo, comite Nicolao filio Ropprachti castellano de Opol, comite Dirscone castellano de Sevor, comite Nevardo filio Vernerii, comite Iarozlao subcamerario, comite Ramoldo pincerna, comite Iohanne Osina, comite Ianusio filio Menche, comite Sulcone filio Cristini et fratre suo Hymrammo, comite Sobezlao Grmizlay et fratre eius Alberto, comite Wogyzlao vexillifero et fratre eius Redzivogyo, comite Zbrozlao filio Andree, Petro filio Vernerii, Sdezlao filio Gozlay, Iacobo filio Sdzizlay, Gotchalco avvocato Rathiboriensi, Nicolao filio Wolrammi Avvocato de Opol, Bogusa crucifero</i>

21.10.1258 (SUB III, nr 277)	<i>frater Vincentius prior fratrum Predicatorum in Ratibor; comes Ioannes castellanus de Mikolau, comes Iechet de Ratibor, comes Ruprechtus castellanus de Thessin, comes Iaroslau subcamerarius ducis, comes Laurentius castellanus de Oswietim, dominus Kolhardus cancellarius</i>
28.05.1260 (SUB III, nr 317)	<i>fratre Iohanne priore Rathiboriensi, fratre Vincencio Kielciensi, fratre Vlostone Cracoviensi, Gotardo notario nostro, Stephano capellano de Chelath, Martino capellano de Orlova, Iohanne castellano de Miculow, Ropretho castellano de Tessin et Nicolao filio eius, Dobeslao castellano de Bithom, Dirskone succamerario nostro, Rasicha succamerario domine, Renoldo subpincerna nostro</i>
30.11.1260 (SUB III, nr 335)	<i>magistro Stephano archidiacono et domino Roberto canonico Opoliensibus, Vcehone de Lezniz, domino Petro capellanis nostris, Vlosciborio castellano de Sevor, Dyrscone subcamerario, Ramoldo subpincerna, Brenthcone, Nicolao filio Gozisonis, Heynzone de Iarissou militibus nostris, Petro Vernerer, Vneyo Sandconis, Stephano Gregorii servientibus nostris</i>
15.12.1260 (SUB III, nr 338)	<i>domino Gothardo notario et canonico Opoliensi, comite Petro castellano Opoliensi et Ramoldo subpincerna nostro, magistro Stephano archidiacono Opoliensi</i>
1260 (SUB III, nr 340)	<i>domino Thoma Wrat (islaiensi) episcopo, domino Wilelmo Lybucensi episcopo, fratribus de ordine Predicatorum Vicencio et Martino, Gothardo notario, Dzechkone castellano de Racibor, Sulcone castellano de Hranou, Ianussio Menchic, Dyrskone subcamerario, Ramoldo subpincerna</i>
27.09.–5.10.1262 (SUB III, nr 418)	<i>comite Detcone castellano Ratiboriensi, Dobesio castellano de Bitom, Iohanne summo iudice curie, Sulcone castellano de Hrano, Dirskone subcamerario, Stephano capellano</i>
27.09.–5.10.1262 (SUB III, nr 419)	<i>comite Detcone castellano Ratiboriensi, Dobesio castellano de Bitom, Iohanne summo iudice curie, Sulcone castellano de Chranov, Dirskone subcamerario, Stephano rectore ecclesie in Chelaz</i>
20.01.1265 (Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Miscellanea Silesiaca. Variis hinc inde praesidiis adornata, Akc. 1950/789, k. 228 = SUB III, nr 503 [regest])	<i>Zenconem nostrum subcamerarium, (...)*** comite Henrico de Ierissow, comite Iancone de Blotnicza, comite Ianussio Menchnicz, Arnoldo scriptore eiusdem</i>
1267 (SUB IV, nr 44)	<i>Ioannem iudicem, comitem Grabeam, comitem Rassiczam podkomorzy książęcej, comitem Zbroslau Vilcher, comitem Henricum de Cerissowk [de Ierissow], comitem Ianconem subthesaurarium, comitem Ianussium subpincernam</i>
25.02.1272 (SUB IV, nr 164)	<i>Stogneuo, Vizezlao, Ianussio castellano de Bythom, Iancone de Blotnica podskarbi, Detibo et Stephano</i>

11.09.1272 (SUB IV, nr 188)	<i>Wlostiborio, Francisco de Nupeth, Stephano Srodina</i>
11–17.05.1274 (SUB IV, nr 239)	<i>Moycone castellano de Olesno, Gozlae summo venatore, Zbrozlae et Iancone thesaurariis, Iascone Corniza, domino Gothardo prothonotario nostro, domino Cunrado capellano curie</i>
3.08.1274 (SUB IV, nr 246)	<i>domino Gothardo prothonotario nostro, Vencezlae marsalco nostro, Moycone castellano de Olesno, Stephano de Mozorow, Stephano Raschiz, Gothardo Gisca, Boguta subvenatore nostro</i>
12.08.1274 (SUB IV, nr 247)	<i>Dobessio, Ianussio Menchiz, Zbrozlae, Iascone Zaba, Andrea Cracouiano filio Dobislai Zandouiz</i>
1277 (SUB IV, nr 321)	<i>domino Gotardo notario, comite Ioanne, Barthosio filio eius, Wlosciborio, Iascone Cornisa, Iascone Zlothousth</i>
15.07.1278 (SUB IV, nr 335)	<i>Vincentio Iaxiz, Stephano de Mozuraw, Petro cognominato Iayco, Wociech de Goriz, Boguta</i>
1279 (SUB IV, nr 382)	<i>Comite Symone Castellani Opoliensi, comite Suetopelco castellano de Bala, comite Bogumilo de Bircan et fratre Iohanne gardiano de Opol et fratre Rodgero</i>
23.03.1280 (SUB IV, nr 388)	<i>Vlosciborio iudice, Bartossio castellano de Seuor, Gotzlae castellano de Bytom, Henrico de Jerissow, Petro de Slaucen, Nicolao subdapifero nostro</i>
25.03.1281 (SUB IV, nr 408)	<i>domino Arnolde notario, comite Henrico subcamerario de Thesin, comite Semiano, domino Iacobo capellano</i>

* Lista świadków inserowana do dokumentów z lat 1225 i 1226.

** Uzupełniono tytułami, które są oznaczone pogrubieniem.

*** Odpis dokumentu znajdował się w kopiarzu przechowywanym do II wojny światowej w Bibliotece Schaffgotschów w Cieplicach (sygn. G 565). Ponieważ po zakończeniu wojny nie było wiadomo co się z tą księgą stało, wydawcy *Schlesisches Urkundenbuch* oparli swoją edycję na dziewiętnastowiecznym regeście. Wspomniany kopiarz w 1950 roku, wraz z innymi źródłami z Ciepelic, trafił do Biblioteki Uniwersyteckiej. Pominięty w dotychczasowych edycjach podkomorzy został zapisany przed właściwą listą świadków, w daciej.

Źródło: opracowanie własne.

Jaka mogła być przyczyna wskazanych w tabeli 1 pominięć na niektórych dyplomach godności urzędniczych? Odpowiedź daje analiza dyktatu dokumentów. Opierając się na badaniach Marka L. Wójcika, można zauważyć, że do czasów Władysława I wszystkie dyplomy, które prawdopodobnie wyszły z kancelarii książęcej, pomijały wszelkie tytuły¹¹. Analogiczne praktyki miały miejsce także na dyplomach zredagowanych przez dwóch notariuszy księcia Władysława I¹².

¹¹ SUB I, nr 269, 298; SUB II, nr 295. Zob. M.L. Wójcik, *Dokumenty i kancelarie książąt opolsko-raciborskich do początków XIV wieku*, Wrocław 1999, s. 52–54, 57, 60, 69–71. Badacze jedynie przypuszczają, że te dyplomy wyszły z kancelarii wystawcy, gdyż różniły się znacznie od dokumentów, które powstawały w kancelariach odbiorców bądź biskupiej. Swobodne podejście do tytułatury urzędników opolskich byłoby jedną z cech wczesnej kancelarii Piastów opolskich.

¹² SUB III, nr 142; SUB IV, nr 44, 164, 247, 321. Zob. M.L. Wójcik, *Dokumenty...*, s. 100–111. Do tej grupy można prawdopodobnie dodać jeden dyplom znany tylko z odpisu (SUB III, nr 328).

Do pozostałych dokumentów z pominięciami godności urzędniczych zalicza się jeden wystawiony przez biskupa wrocławskiego na prośbę księcia Kazimierza¹³. W tym przypadku istotne było tylko zaznaczenie, którzy świadkowie należeli do grupy książęcych rycerzy. Należy do nich dodać niemal wszystkie dyplomy wystawione w kancelarii biskupa Tomasza I¹⁴, jak również każdy dyplom wytworzony przez joannitów¹⁵. Na dyplomie wygotowanym przez kancelarię Henryka Brodatego pominięto jeden tytuł oraz zostawiono miejsce, aby doprecyzować tytuły dwóch kasztelanów¹⁶. Ostatni dokument, na którym można zauważyć częściowe pominięcia tytułów, powstał w kancelarii cystersów z Lubiąża¹⁷. Na dyplomie nie podano urzędów podstolego i podczaszego. Powinny one zostać odnotowane przy imionach świadków kończących listę. Być może notariusz w obawie, że zabraknie mu miejsca na wykończenie dyplomu, zrezygnował z wyszczególnienia tych godności.

Powyższe zaprezentowane zestawienie pozwala na sformułowanie kilku wniosków.

HIERARCHIA NA LISTACH ŚWIADKÓW

Po pierwsze, widać schematy szeregowania świadków, lecz nie są one jednokowe dla całego badanego okresu. Za panowania Kazimierza I na czele listy pojawiali się palatyn (komornik), a następnie sędzia i kasztelanowie. Dopiero za grupą tych urzędników przeważnie pojawiają się: stolnik, cześnik, łowczy, miecznik, chorąży i wojski, a po nich zastępcy (podstoli, podczaszcy itp.). Cztery razy zdarzył się wyjątek. Na dyplomie z 1225 roku¹⁸ wojski Sulisław znalazł się za podsędkiem. W 1226 roku¹⁹ Mikołaj Wasylowic, ówczesny podstoli, poprzedził cześnika. W 1228 roku²⁰ wojski Siemian wystąpił za podkomorzym, podstolim i podkomorzym księżnej, a w 1230 roku²¹ wojski Jan znalazł się za ówczesnym podczaszczym

¹³ SUB I, nr 269.

¹⁴ SUB II, nr 32, 174, 178, 192, 226, 243, 244, 284, 311. Wyjątkiem byłby dyplom (SUB II, nr 242) wystawiony tego samego dnia, co dwa pozostałe (SUB II, nr 243, 244). Ten dokument, w którym wyszczególniono dokładnie tytulaturę wszystkich dostojników, został wystawiony na rzecz małopolskiego klasztoru w Miechowie. Prawdopodobnie do odbiorcy zależało, aby dokładnie określić świadków czynności prawnej. O dyktacie tych dyplomów zob. M.L. Wójcik, *Dokumenty...*, s. 60–72.

¹⁵ SUB II, nr 178, 182, 210. O dyktacie tych dyplomów zob. M.L. Wójcik, *Dokumenty...*, s. 62–72.

¹⁶ SUB II, nr 80.

¹⁷ SUB II, nr 310. Dyplom zaginęła, znana jest tylko jego treść zanotowana w kopiażu.

¹⁸ SUB I, nr 254.

¹⁹ SUB I, nr 269

²⁰ SUB I, nr 291.

²¹ SUB I, nr 319.

i podkomorzym. Trudno wyjaśnić sprawę podstolego Mikołaja inaczej niż pomyłką. Tym bardziej, że wystawcą dyplomu był biskup wrocławski. Jeśli chodzi o wojskich, warto zwrócić uwagę na rzeczony dyplom z 1225 roku, gdzie na jednym z czołowych miejsc został zapisany Jan, wojski opolski. Niewykluczone, że wyższe miejsce przysługiwało tylko wojskiemu opolskiemu, a wojscy innych ośrodków kasztelańskich byli traktowani na równi z niższymi urzędnikami. Oznaczałoby to, że Siemian z 1228 roku nie był wojskim opolskim. Poszlaką za taką konstatacją jest to, że później był kasztelanem raciborskim²², więc możliwe, iż awansował z zastępcy kasztelana tego ośrodka na wyższy urząd. Natomiast obecność wojskiego Jana na niskim miejscu w 1230 roku może być świadectwem obniżenia rangi wojskiego opolskiego, co widać na późniejszych dyplomach. Generalnie za rządów Kazimierza I można wydzielić trzy grupy urzędników. Czołowymi byli: palatyn, sędzia i kasztelanowie. Drugą grupę tworzyli pozostali wyżsi urzędnicy. Trzecią grupą byli niżsi urzędnicy. Jest to zbieżne z obserwacjami A. Boguckiego dla całego obszaru Śląska i Opolszczyzny w XIII wieku²³. Podobny układ świadków jest widoczny na wielkopolskich dokumentach Władysława Łokietka z końca XIII wieku²⁴. W okresie po śmierci Kazimierza I do objęcia władzy przez Władysława I można zauważyć drobne zmiany. Pierwszą jest wspomniane obniżenie rangi wojskiego opolskiego. Na dyplomach księcia Mieszka II Otyłego widać wojskich: Pawła, Jana, Marka i Budziwoja²⁵, stale goszczących pomiędzy wyższymi i niższymi urzędnikami. W tych samych rejonach widoczny jest także chorąży²⁶. Ponadto pośród wyższych urzędników pojawił się marszałek (1238)²⁷. Najprawdopodobniej urząd ten funkcjonował już wcześniej jako wyższa godność niż podkoniuszy. Warto zwrócić uwagę, że w źródłach górnośląskich nie pojawia się koniuszy. Od początku rządów najstarszego syna Kazimierza I znikają urzędy stolnika i cześnika. Z kolei pośród niższych urzędników czołowe miejsce zajmuje podkomorzy. W czasach księcia Kazimierza urzędnik ten był stale zapisywany pod koniec listy świadków, niejednokrotnie po podstolim czy podczaszym. W okresie rządów jego najstarszego syna widać stabilizację rangi tego urzędu. Pojawia się też urząd skarbnika i podskarbiego, lecz obaj są zaliczani do urzędników niższych. Zarówno skarbnik, jak i podskarbi stale wymieniani są za podkomorzym²⁸. Za Władysława I widać rosnącą pozycję podkomorzego. Dla przykładu Jarosław, który na początku jego rządów piastował ten urząd,

²² SUB II, nr 165.

²³ A. Bogucki, *Studia...*, s. 17–23.

²⁴ Palatyn, kasztelanowie, sędzia, wyżsi urzędnicy, ich zastępcy. Zob. M. Bielińska, *Kancelaria Władysława Łokietka w latach 1296–1299. Ze studiów nad kancelarią wielkopolską*, „Studia Źródłoznawcze” 1961, t. 6, s. 32–33.

²⁵ SUB II, nr 80, 180, 210, 226, 295, 311.

²⁶ SUB II, nr 311; SUB III, nr 269.

²⁷ SUB II, nr 156.

²⁸ SUB II, nr 284, 310.

nieraz pojawiał się przed wyższymi urzędnikami, a nawet kasztelanami²⁹. Byłby to jednak wniosek przedwczesny, gdyż jego następcą Dzierżek stale wymieniany był za wyższymi urzędnikami³⁰. Dlatego należałoby uznać, że czasowy wzrost pozycji podkomorzego nie wynika ze wzrostu znaczenia urzędu, lecz był związany z prestiżem osoby, która go wówczas piastowała. Warto również dodać, że co najmniej w księstwie opolskim urzędy cześnika, stolnika i podkomorzego były na pewno osobnymi urzędami. Na marginesie podam tylko, że Wojciech Dominiak uznał, iż podkomorzy „był najważniejszym urzędnikiem dworskim, w zasadzie kierownikiem całego dworu i jego zarządcą”, a także wysunął ostrożną hipotezę, że „podkomorzowie byli najwyżsi rangą spośród urzędników dworskich”³¹.

Reasumując ten wątek, należy odnotować, że do końca lat 30. XIII wieku na podstawie listy świadków można zrekonstruować następującą hierarchię urzędów:

- palatyn, sędzia, kasztelanowie;
- pozostali wyżsi urzędnicy (stolnik, cześnik, marszałek, łowczy, chorąży, miecznik, wojski opolski);
- niżsi urzędnicy (podstoli, podczaszy, podkomorzy, podsędek, podkoniuszy, podłowczy, pozostali wojscy).

Od początku panowania Mieszka Otyłego do co najmniej 1246 roku hierarchia list świadków wyglądała następująco:

- palatyn, kasztelanowie, sędzia;
- pozostali wyżsi urzędnicy (marszałek?, łowczy?, chorąży, wojski opolski);
- podkomorzy;
- pozostali urzędnicy.

Za panowania Władysława I hierarchia list świadków wyglądała następująco:

- palatyn (marszałek), sędzia, kasztelanowie;
- łowczy;
- podkomorzy;
- pozostali urzędnicy.

DUBLOWANIE URZĘDÓW

Aby przejść do dalszych analiz listy świadków, należy najpierw wyjaśnić jeszcze jeden problem zauważony przez badaczy, mianowicie współlistnienie w niektórych okresach dwóch osób piastujących jeden urząd. Widać to wyraźnie za panowania Władysława I, gdzie w jednym czasie, niekiedy na jednym dyplomie, pojawia się dwóch podkomorzonych. Dla wielu badaczy jest to znak, że urzędnik

²⁹ SUB III, nr 142, 269, 277.

³⁰ SUB III, nr 317, 335, 340, 419.

³¹ W. Dominiak, *op. cit.*, s. 104.

wyższy miał do pomocy dwóch urzędników niższych³². Inaczej podszedł do tego zagadnienia W. Dominiak. Uznał bowiem, że pojawiający się na dyplomie z 1257 roku (*Jarozlaus subcamerarius, Rasicha alter subcamerarius*)³³ Raszyca to starszy podkomorzy (sic!)³⁴. Z biogramów równoczesnych podkomorzyc autorstwa Marka Cetwińskiego, Dietera Veldtrupa i Ulricha Schmilewskiego wynika, że badacze ci uznali równoczesne pełnienie podkomorstwa na dworze Władysława I przez dwóch urzędników (Jarosława i Raszyca)³⁵. Jeszcze jedna para urzędników występuje z tym samym tytułem na jednym dyplomie. W 1274 roku świadkami byli *Zbrozlaus et Ianco thesaurari*³⁶. D. Veldtrup zastanawiał się, czy w tym przypadku jeden ze skarbników nie był może urzędnikiem księżnej³⁷. Natomiast zdaniem W. Dominiaka Janek był skarbnikiem raciborskim, co miało wynikać z podziału księstwa³⁸.

Zagadka dwóch podkomorzyc jest łatwa do rozwiązania. Na dyplomie z 1239 roku świadkami byli *Otto camerarius, Bertoldus camerarius ducissae*³⁹. Otton i Bertold pojawiali się również na późniejszych dyplomach, lecz często bez podania nazwy urzędu, który wówczas pełnili. Jednak wcześniejsze wystąpienie oraz miejsce na liście świadków sugerują, że wciąż byli palatynami (komornikami), odpowiednio Mieszka II i jego małżonki Judyty (zob. tabela 1)⁴⁰. Potwierdzeniem tego wobec Bertolda jest dokument z 1241 roku, gdzie został nazwany komornikiem (opuszczono doprecyzowanie, że księżnej). Na tym samym dyplomie widoczny jest palatyn (księcia Mieszka II) Mikołaj⁴¹. Widać także, że komornik księżnej zawsze zapisywany był za komornikiem księcia, niekiedy po urzędnikach książęcych (zob. tabela 1). Analogicznie było z podkomorzymi. Na analizowanym wcześniej dyplomie pierwszy z zastępców komornika – Jarosław – to urzędnik księcia Władysława, a drugi – Raszyca – to urzędnik księżnej małżonki. Dowodnie jako podkomorzy księżnej nazwany w 1260 roku⁴². Analogicznie mogło być z dwoma skarbnikami, co sugerował już D. Veldtrup, bądź też zestawienie jeden po drugim wskazywało na typo-

³² Ten aspekt zreferował D. Veldtrup (*op. cit.*, s. 379).

³³ SUB III, nr 235.

³⁴ W. Dominiak, *op. cit.*, s. 104.

³⁵ M. Cetwiński, *Rycerstwo śląskie do końca XIII w. Biogramy...*, s. 38–39, 50, 221; D. Veldtrup, *op. cit.*, s. 452; U. Schmilewski, *op. cit.*, s. 410, 529.

³⁶ SUB IV, nr 239.

³⁷ D. Veldtrup, *op. cit.*, s. 430.

³⁸ W. Dominiak, *op. cit.*, s. 100–101.

³⁹ SUB II, nr 166. Nie ma więc racji W. Dominiak (*op. cit.*, s. 100–101), jakoby po palatynie Piotrze kolejnym znanym palatynem opolskim miał być dopiero Mroczek z 1258 roku.

⁴⁰ Bertold, raz określony jako podkomorzy księżnej. Zob. SUB II, nr 188; U. Schmilewski, *op. cit.*, s. 304, 396–397.

⁴¹ SUB II, nr 210.

⁴² SUB III, nr 317.

wą hierarchię skarbnik–podskarbi. Wiadomo, że Janko wcześniej (1267) był podskarbiem⁴³.

CURSUS HONORUM W TRZYNASTOWIECZNYM KSIĘSTWIE OPOLSKIM

Badacze od dawna wskazują na ścieżki karier urzędniczych na ziemiach dawnej Polski⁴⁴. Dobrze rozpoznane są schematy awansów w Małopolsce⁴⁵. Wiadomo na przykład, które urzędy można uznać za najwyższe, a które można podzielić na grupy, bez precyzyjnego rozróżnienia ważności pomiędzy nimi. Jak wyglądała sytuacja w trzynastowiecznym księstwie opolskim? Truizmem jest stwierdzenie, że awans szedł od niższych godności do wyższych. Największą trudnością jest ustalenie hierarchii na najwyższym szczeblu. M. Cetwiński doszedł do wniosku, że końcowy etap kariery urzędniczej przebiegał od stanowiska palatyna na jedną z kasztelanii. Przeciwny tej tezie był D. Veldtrup. Potwierdził on, że zdarzały się takie ścieżki karier (Klemens, palatyn w 1228 roku, potem kasztelan krakowski; Piotr, palatyn w 1238 roku, potem kasztelan opolski), lecz wskazał też przeciwną drogę urzędniczą. Mianowicie Mroczek z rodziny Pogorzelów zanim został palatynem opolskim, był kasztelanem Krosna, a następnie Ryczyna⁴⁶. Jest to jednak jedyny taki przykład i łatwo go wytłumaczyć. Mroczek był kasztelanem z ramienia Bolesława Rogatki, lecz popadł z nim w konflikt. Przeniósł się na dwór Henryka III, ale z nim również się pokłócił, co zakończyło się uwięzieniem Mroczka. Ten ostatecznie przeniósł się do księstwa opolskiego, gdzie z łaski księcia Władysława otrzymał urząd palatyna⁴⁷. Warto dodać, że jeszcze jeden możliwy miał typowy przebieg kariery od palacji do kasztelanii – Werner, w 1222 roku palatyn, potem kasztelan oświęcimski, a następnie kozielski.

Innym problemem jest hierarchia kasztelanów. Zagadnienie to dla księstwa opolskiego w XIII wieku przeanalizował J. Rajman. Zestawił on listy świadków i doszedł do wniosku, że kasztelanowie występują „po wojewodzie, kanclerzu

⁴³ SUB IV, nr 44.

⁴⁴ A. Wolff, *Starszeństwo urzędów (metoda ustalania na przykładzie hierarchii ziemskiej Mazowsza udzielnego)*, Warszawa 1928, passim; A. Gąsiorowski, *Starszeństwo urzędów w Polsce późnośredniowiecznej*, „Roczniki Historyczne” 1969, t. 35, s. 33–56.

⁴⁵ A. Gąsiorowski, *op. cit.* ..., s. 33–56; J. Kurtyka, *Hofämter; Landesämter; Staatsämter und ihre Hierarchien in Polen im mitteleuropäischen Vergleich (11.–15. Jahrhundert)*, [w:] *Das Reich und Polen: Parallelen, Interaktionen und Formen der Akkulturation im Hohen und Späten Mittelalter*, hrsg. v. A. Patschovsky, T. Wunsch, Stuttgart 2003, s. 200–201 oraz podana tu wcześniejsza literatura.

⁴⁶ D. Veldtrup, *op. cit.*, s. 378–379. Przykład Klemensa jest nietypowy, gdyż jako możliwy małopolski przebywał w księstwie opolskim na wygnaniu, więc objęcie przez niego palacji nie odbywało się typową drogą awansu.

⁴⁷ T. Jurek, *Rodowód Pogorzelów*, Kraków 2005, s. 41–43. Tak tłumaczył już nietypową karierę Mroczka M. Cetwiński (*Rycerstwo śląskie do końca XIII w. Pochodzenie, gospodarka, polityka*, Wrocław 1980, s. 171, przypis 13).

i notariuszu (...), a rywalizują z nieznanymi bliżej rycerzami, wchodzącymi prawdopodobnie w skład rady książęcej⁴⁸. Owi nieznanymi rycerze to oczywiście inni kasztelanowie, których tytułatura została w niektórych przypadkach pominięta. Badacz ten zestawiał kolejność oraz częstotliwość kasztelanów na listach i doszedł do wniosku, że nie było ustalonej kolejności ich wymieniania, a o hierarchii świadczyła częstotliwość zajmowania czołowych miejsc. W ten sposób za najważniejsze uznał kasztelanie: bytomską, kozielską i opolską. Do kasztelanii drugiej kategorii zaliczył raciborską, cieszyńską i mikołowską, zaznaczając, że cieszyńska pojawiała się zarówno na czele kasztelanii, jak i w ich ogonie. Pozostałe kasztelanie zostały uznane za najmniej prestiżowe. Przy próbie dokładnego wskazania hierarchii krakowski historyk doszedł jednak do wniosku, że „nie można dokonać ścisłego podziału kasztelanów według ich kolejności występowania na listach świadków”⁴⁹. Korygując wyliczenia J. Rajmana oraz uwzględniając tylko tych kasztelanów, których na pewno tytułatura nie została uwzględniona (zob. tabela 1), okazuje się, że:

- kasztelanowie pojawiali się na 34 dokumentach spośród 56 badanych;
- najczęściej na pierwszym lub drugim miejscu pojawiał się kasztelan: bytomski (14), kozielski (12), opolski (8), raciborski (7), toszecki (4), mikołowski (3), siewierski (2), oleski (2), cieszyński (2), oświęcimski (1)⁵⁰;
- najczęściej na dyplomach odnotowano obecność kasztelana: kozielskiego (15), bytomskiego (15), raciborskiego (12), cieszyńskiego (7), opolskiego (7), siewierskiego (7), toszeckiego (5), mikołowskiego (5), oświęcimskiego (4), oleskiego (2), chrzanowskiego (2).

Wydawałoby się, że z tych wyliczeń wynika, iż najważniejszymi kasztelaniami były bytomska i kozielska, ale tego typu wyliczenia nie mają najmniejszego sensu. W zależności od dyplomu kasztelan bytomski mógł być np. za opolskim (SUB II, nr 80), a ten 4 lata wcześniej mógł być zapisany za kasztelanem cieszyńskim (SUB I, nr 319). Wobec tego trafny pozostaje wniosek końcowy J. Rajmana, że na podstawie listy świadków nie sposób ułożyć ich hierarchii, lecz z jednym wyjątkiem. Wyraźnie od pozostałych kasztelanów odstaje bowiem komes Chrzanowa (pojawił się dopiero po sędzim), co może oznaczać, że ta godność być może

⁴⁸ J. Rajman, *Kasztelanie górnośląskie w XIII wieku. Z problematyki elity władzy i tzw. terytorialności grodów kasztelańskich*, „Studia i Materiały z Dziejów Śląska” 1996, t. 21, s. 23–27 (cytat na s. 27).

⁴⁹ *Ibidem*, s. 27–28 (cytat na s. 28).

⁵⁰ W tym miejscu należy zaznaczyć, że trudno związek szeregowania kasztelanów powiązać z miejscem wystawienia dyplomu bądź miejscowością, której on dotyczył. Innymi słowy, czy fakt podjęcia akcji prawnej na terenie danej kasztelanii (bądź tego, czy sprawa dotyczyła osady leżącej w danej kasztelanii) promował na czołową pozycję spośród świadków miejscowego dygnitarza. Na temat kłopotu w określeniu trzynastowiecznych granic kasztelanii zob. M. Woźny, *Problem granic trzynastowiecznych kasztelanii górnośląskich na przykładzie księstwa opolskiego. Próba bilansu*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2022, t. 77, nr 1, s. 5–22.

była traktowana jako niższa od pozostałych⁵¹. Z tej konstatacji należy wysnuć kolejny wniosek, że wszyscy wymienieni kasztelanowie posiadali mniej więcej podobny status, a co za tym idzie nie było istotnych różnic pomiędzy tymi kasztelaniami. Jest to ważne o tyle, że niekiedy podważa się terytorialność kasztelanii mikołowskiej, a przede wszystkim siewierskiej⁵².

Hierarchię kasztelanii powinny pokazać kariery samych kasztelanów, szczególnie jeśli przechodzili oni z jednego grodu na inny, choć tych przykładów nie posiadamy wiele: Jan Klemencic przeszedł z kasztelanii toszeckiej na cieszyńską⁵³; Werner przeniósł się z kasztelanii oświęcimskiej na kozielską⁵⁴; Jakub był najpierw kasztelanem toszeckim, a potem raciborskim⁵⁵; Jan przeniósł się z kasztelanii bytomskiej na cieszyńską⁵⁶; Jaksza awansował z kasztelanii siewierskiej na toszecką⁵⁷; Detko zamienił kasztelaninę bytomską na raciborską⁵⁸; Wawrzyniec awansował z kasztelanii siewierskiej na oświęcimską⁵⁹; Dobiesław przeniósł się z Toszka do Bytomia⁶⁰. Z tych danych wyłania się następująca hierarchia:

- najważniejsze kasztelanie: raciborska, cieszyńska, kozielska;
- dalsza kolejność: bytomska, toszecka, oświęcimska, siewierska.

Z pozostałych kasztelanii, na których – w świetle dostępnych źródeł – nie dochodziło do przechodzenia z kasztelanii na kasztelaninę, do najważniejszych można zaliczyć opolską, a mikołowską (jak również tworzone później: oleską, białą itp.) do niższych. O randze kasztelanii opolskiej świadczy stale wysoka pozycja wojskiego opolskiego, wymienianego przed niższymi urzędnikami i jedyne określanego nieraz w źródłach z nazwą grodu, z którym był związany. Pod

⁵¹ Ewentualnie dalsze wymienienie kasztelana wynikało z tego, że traktowano tę kasztelaninę jako należącą do ziemi krakowskiej. Podobnie na dyplomie Wioli, jako księżnej kaliskiej i rudzkiej, wyraźnie oddzielono kasztelana kaliskiego i rudzkiego od kasztelana cieszyńskiego. Zob. SUB II, nr 156.

⁵² Problem rozpatrywany był ostatnio głównie przez dwóch badaczy – Jerzego Horwata i Jerzego Rajmana. Zob. J. Horwat, *Kasztelania bytomska od XII do XIV w.*, „Rocznik Muzeum w Gliwicach” 1993, t. 9, s. 361–364; idem, *Granice kasztelanii oświęcimskiej od XI do XIV w.*, „Rocznik Muzeum w Gliwicach” 1995, t. 10–11, s. 45–48; J. Rajman, *Kasztelanie górnośląskie...*, s. 34–35. O problemie terytorialności kasztelanii siewierskiej zob. J. Laberschek, *Z dziejów Siewierza i ziemi siewierskiej do końca XIII wieku*, [w:] *Siewierz, Czeladź, Koziegłowy. Studia i materiały z dziejów Siewierza i księstwa siewierskiego*, red. F. Kiryk, Katowice 1994, s. 122–126; J. Rajman, *Pogranicze śląsko-małopolskie w średniowieczu*, Kraków 1998, s. 66–71. Odnośnie do kasztelanii mikołowskiej zob. J. Sperka, *Średniowiecze (do 1517 roku)*, [w:] *Mikołów. Monografia historyczna 1222–2022*, red. J. Sperka, R. Kaczmarek, t. 1, Katowice 2021, s. 137–146.

⁵³ SUB I, nr 271, 291.

⁵⁴ SUB I, nr 291; SUB II, nr 80.

⁵⁵ SUB I, nr 222, 291.

⁵⁶ SUB II, nr 80, 165.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ SUB II, nr 284; SUB III, nr 235.

⁵⁹ SUB II, nr 243, 244; SUB III, nr 277.

⁶⁰ SUB III, nr 317.

koniec XIII wieku każdy z jego synów posiadał jedną z kluczowych kasztelanii. Kazimierz i jego potomkowie zmieniali swoją główną siedzibę pomiędzy Koźlem a Bytomiem, pozostali zaś osiedli w Opolu, Raciborzu i Cieszynie.

Jak zatem wyglądała typowa ścieżka kariery w księstwie opolskim? W początkowym okresie pierwszym szczeblem kariery był niższy urząd – zastępcy urzędnika (np. podstoli, podczaszy, może wojski jednego z mniej istotnych grodów). Z takiego urzędu awansowało się na wyższego urzędnika (np. stolnika, cześnika). Kolejnym szczeblem kariery był urząd palatyna, a wieńczyła ją funkcja kasztelana, najlepiej jednej z czołowych jednostek zarządu terytorialnego. Natomiast awans na sędziego odbywał się z urzędu podsędka (Grzymisław i Przedbor). Taki obraz kłóci się z wnioskiem A. Boguckiego, że poddostojęństwa nie były obejmowane przez możnych (ci mieli od razu zostawać wyższymi dostojnikami), a jedynie przez mniej zamożnych rycerzy⁶¹. W kolejnym okresie, za rządów Mieszka Otyłego, zanikły urzędy stolnika i cześnika, gdyż prawdopodobnie nie były obsadzane, a w hierarchii urzędniczej awansował podkomorzy. Wynikało to najpewniej z tego, że palatynem zostawał niejednokrotnie wcześniejszy jego zastępca. Podkomorzy od połowy XIII wieku powinien być zaliczany do wyższych urzędników. Czasy Władysława I należałoby uznać za okres końca przebudowy hierarchii urzędniczej. Duża akcja kolonizacyjna na obszarze księstwa opolskiego podcinała podstawy gospodarcze oraz wpływy kasztelanów. Ułożenie listy świadków, gdzie po kasztelanach albo sędzim pojawia się podkomorzy albo niższy urzędnik, wyklucza sytuację, aby pomijano inne tytuły. Można zauważyć jedyny wyjątek, mianowicie dokument z datą 14 kwietnia 1258 roku⁶². Po kilku kasztelanach pojawia się Nieward, syn Wenera, a po nim podkomorzy. Pierwszym rozwiązaniem byłoby to, że pominięto w tym przypadku tytuł, np. sędziego (w 1257 roku był nim Łaskarz, a kolejny znany jest dopiero z 1262 roku)⁶³. Jednak ten argument można bardzo łatwo podważyć, ponieważ urzędy świadków tego dyplomu zostały wyjątkowo skrupulatnie odnotowane. Inne rozwiązanie może być takie, że Nieward był bliskim krewnym (bratem) występującego przed nim Dzierżka, kasztelana siewierskiego. Jest to tym bardziej prawdopodobne, że Werner, ojciec Niewarda, to wnuk Dzierżykraj, protoplasty Okszcyców. Imię Dzierżykraj bądź Dzierżko było popularne w linii wielkopolskiej, zapoczątkowanej przez Stoigniewa, stryja Wenera. Na tym dyplomie pojawił się również cześnik Ramold. Przeczyłoby to mojej wcześniejszej tezie o zaniku tego typu wyższych urzędów w księstwie Władysława opolskiego. Co ciekawe jednak – jak już zauważyli inni badacze – ów Ramold na wcześniejszych i późniejszych dokumentach pojawiał się jako podczaszy. Ponieważ trudno założyć, że można ten został chwilowo zdegradowany, należy przyjąć, że jego funkcja odpowiada-

⁶¹ A. Bogucki, *Studia...*, s. 24.

⁶² SUB III, nr 269.

⁶³ SUB III, nr 213, 418, 419.

ła ówczesnemu podczaszemu. Nie licząc jednostkowego określenia ówczesnego podczaszego cześnikiem, to od śmierci Mieszka II Otyłego zarówno cześnik, jak i stolnik znikają z dokumentów opolskich; dotyczy to także kolejnych stuleci. Na krótko stolnik widoczny był po podziale ziem Władysława I, na dworze Kazimierza bytomskiego oraz Mieszka cieszyńskiego, przy jednoczesnej absencji podstolego. Ostał się łowczy i jego urząd został rozbudowany (w jednym czasie podlegali mu dwaj podłowczy), natomiast tytuł marszałka przyległ do palatyna i wyparł nazwę komornika.

Przedstawiona powyżej ścieżka karier oraz kształtująca się na jej podstawie hierarchia urzędów w trzynastowiecznym księstwie opolskim jest generalnie zbieżna z szeregowaniem świadków na dyplomach. Jedynym wyjątkiem jest stałe wysuwanie się palatyna na czoło owej listy, co mogło wynikać z tego, że prestiżowo to był najważniejszy urząd, ale faktycznie stanowił ostatni przystanek na drodze do objęcia kasztelanii.

Uwzględniając te wnioski, można także wyjaśnić frapujące badaczy problemy przechodzenia rycerzy z wyższych urzędów na niższe oraz pośrednio zmianę urzędu na równoważny. Pozorne degradacje można zauważyć w następujących przypadkach:

1. Otton w okresie pomiędzy rządami Kazimierza I oraz Mieszka II pełnił urząd łowczego (zapewne księżnej Wioli), by na dworze Mieszka II zostać podkomorzym⁶⁴. Widoczne jest tu przejście pomiędzy dworami, a Otton związał się z najstarszym synem Kazimierza I, gdzie urząd podkomorzego był pomostem do najwyższych godności. Warto odnotować, że szybko awansował na palacę opolską⁶⁵, więc jego kariera na tym nie ucierpiała.
2. Marek, stolnik księżnej Wioli⁶⁶, tak jak Otton zdecydował się przejść na dwór jej najstarszego syna, gdzie – wobec braku urzędów stolnika i cześnika – został podczaszem⁶⁷. Bardziej prawdopodobne jest jednak inne rozwiązanie, które szerzej omówię w kolejnym wątku.
3. Bertold, komornik księżnej, raz nazwany podkomorzem⁶⁸. Doszło tu chyba do zwykłej pomyłki kancelarii joannitów, która zaniżyła urząd palatyna dworu księżnej.

Pozostałe nietypowe kariery rycerzy omawiam niżej.

UZUPEŁNIENIA PROZOPOGRAFICZNE

Znając zasady układania listy świadków, można pokusić się o pewne korekty do dotychczasowych ustaleń prozopograficznych.

⁶⁴ SUB II, nr 32; SUB II, nr 165.

⁶⁵ SUB II, nr 166.

⁶⁶ SUB II, nr 156.

⁶⁷ SUB II, nr 242, 243.

⁶⁸ SUB II, nr 188.

Jan, wojski z 1222 roku. W okresie 1222–1241 odnotowywany był Jan, wojski opolski⁶⁹. Do jego biogramu należy wprowadzić korektę. Najpewniej było dwóch wojskich o tym imieniu. Jeden aktywny do 1234 roku, a drugi znany tylko z dyplomu wystawionego w 1241 roku. Co przemawia za tym rozdzieleniem? Siemian, inny wojski odnotowany w 1228 roku, w niecałe 10 lat później był już kasztelanem raciborskim⁷⁰. Jan do tego czasu też powinien awansować.

Jan, kasztelan Toszka, Cieszyna i Rudy, syn Klemensa, kasztelana plockiego. W 1226 roku odnotowany jako kasztelan toszecki⁷¹. W 1228 roku świadkiem na księżęcym dyplomie był Jan, kasztelan cieszyński⁷². Jak zauważył M.L. Wójcik, na innym dokumencie z tego roku świadkami byli Jan Klemensic, stryj Jana kasztelana toszeckiego, oraz Jan, kasztelan Rudy, utożsamiany z kasztelanem toszec-kim z 1226 roku⁷³. Ponieważ wymienieni możni w towarzystwie Klemensica byli w tym czasie dowodnie kasztelanami, to należy uznać, że ten był tożsamy z kasztelanem cieszyńskim odnotowanym w tym samym roku. Zatem jeden z Janów był kasztelanem toszec-kim, potem rudzkim, a drugi – kasztelanem cieszyńskim.

Marek, stolnik z 1238 roku⁷⁴. M. Cetwiński, D. Veldtrup i U. Schmilewski uważają, że jego kariera wyglądała następująco: stolnik w 1238 roku, co najmniej w latach 1243–1247 podczaszy, a od 1247 roku podstoli. Brat Wisława, krewny Jana Sybocica⁷⁵. Ponieważ jego *cursus honorum* odbiega od typowego, należy ponownie przyjrzeć się biogramowi Marka. W 1233 roku osoba o tym imieniu znalazła się na liście świadków na dyplomie Jana Sybocica jako jego krewny kognatyczny⁷⁶. Warto zwrócić uwagę, że nie było na tym dyplomie Wisława, choć grono krewniaków poświadczających dyplom Jana liczyło cztery osoby. Marek w 1238 roku został odnotowany jako stolnik. Nie był nim w 1233 roku, gdyż na dokumencie syna Syboty odnotowywano urzędy świadków dyplomu. Jego krewny, a więc osoba należąca do możnowładztwa, wkrótce awansował na stolnika. Jest to osoba różna od podczaszego Marka. Przemawia za tym niższy urząd, choć to można by tłumaczyć przejściem z dworu Wioli i młodego Władysława na dwór księcia opolskiego Mieszka II, gdzie nie było stolnika i cześnika. Druga okoliczność, która sugeruje, że były to dwie różne osoby, to określenie podczaszego jako brata Wisława, podłowczego. Jak wspomniałem, Wisława brakuje na dyplomie z 1233 roku. Co więcej, na dokumencie z 1239 roku najpierw został wymieniony

⁶⁹ SUB I, nr 222, 254, 319; SUB II, nr 80, 210.

⁷⁰ SUB I, nr 291; SUB II, nr 165.

⁷¹ SUB I, nr 271.

⁷² SUB I, nr 291.

⁷³ SUB I, nr 298; M.L. Wójcik, *Ród Gryfitów do końca XIII wieku. Pochodzenie – genealogia – rozsiadlenia*, Wrocław 1993, s. 41–45.

⁷⁴ SUB II, nr 156.

⁷⁵ M. Cetwiński, *Rycerstwo śląskie do końca XIII w. Biogramy...*, s. 41; D. Veldtrup, *op. cit.*, s. 446–447; U. Schmilewski, *op. cit.*, s. 480.

⁷⁶ SUB II, nr 32.

Wisław, podłowczy, a dopiero potem Marek, jego brat. Jeżeli Wisław był starszy, to dlaczego nie pojawiał się na wcześniejszych dyplomach? Najbardziej prawdopodobne jest założenie, że Marek, krewny Jana Sybocica, to późniejszy stolnik. Niedługo później zmarł bądź przez dalsze lata był urzędnikiem na dworze księżnej Wioli i dlatego nie pojawiał się na dyplomach Mieszka II. W 1247 roku pojawia się podstoli Marek⁷⁷. Jest to albo zupełnie inna osoba, albo był on tożsamy ze stolnikiem znanym z 1238 roku. Za drugą opcją przemawia kontynuacja urzędu. Na dworze Władysława I nie było stolnika, więc podstoli przejął jego funkcję. Reasumując, kariera Marka, krewnego Jana Sybocica, wyglądałaby następująco. Co najmniej od 1238 roku był stolnikiem księżnej Wioli i małoletniego Władysława I. Gdy ten przejął księstwo opolskie, po reorganizacji dworu polegającej na redukcji wyższych urzędników dworskich pełnił funkcję podstolego, po czym znika za źródła, najpewniej z uwagi na sędziwy wiek. Drugi Marek, młodszy brat Wisława, podłowczego, był jedynie podczaszym i po 1247 roku znika ze źródeł. Byłby tożsamy z Markiem, świadkiem na niskiej pozycji w 1239 roku, oraz komesem Markiem, również wymienionym na liście świadków w 1240 roku⁷⁸.

Piotr, palatyn z 1238 roku⁷⁹. M. Cetwiński, D. Veldtrup i U. Schmilewski uważają, że był tożsamy z Piotrem, synem *Solessa*⁸⁰. Jest to jednak wątpliwe. Piotr, późniejszy komornik, pierwszy raz pojawił się zapewne w 1228 roku wśród poddostojników⁸¹. Po 10 latach był palatynem opolskim. W następnym roku pojawia się palatyn Andrzej oraz Piotr, syn *Solessa*⁸². Ten drugi na bardzo niskim miejscu, co oznacza, że nie był tożsamy z wcześniejszym palatynem. Wspomniany Andrzej nie zastąpił na stanowisku Piotra, gdyż jeden był komornikiem Wioli i młodocianego Władysława I, a drugi – urzędnikiem Mieszka II. Nowy komornik księżnej znany jest z 1240 roku⁸³. Co się stało z Piotrem? Wiadomo, że w 1260 roku osoba o tym imieniu była kasztelanem opolskim⁸⁴. Ich tożsamość założył D. Veldtrup, co jest najbardziej prawdopodobne, gdyż odzwierciedla typową ścieżkę kariery: od palacji po kasztelaninę. Zanim objął kasztelaninę opolską, musiał mieć jakąś przejściową, gdyż urzędnikiem w Opolu w 1258 roku był Mikołaj Ruprehcic⁸⁵.

Otton, łowczy, podkomorzy i komornik w latach 1233–1240. Na dyplomie z 1239 roku występuje dwóch Ottonów⁸⁶. M. Cetwiński opracował biogram tylko jednego

⁷⁷ SUB II, nr 340.

⁷⁸ SUB II, nr 174, 178.

⁷⁹ SUB II, nr 156.

⁸⁰ M. Cetwiński, *Rycerstwo śląskie do końca XIII w. Biogramy...*, s. 48; D. Veldtrup, *op. cit.*, s. 451; U. Schmilewski, *op. cit.*, s. 510.

⁸¹ SUB I, nr 298.

⁸² SUB II, nr 165, 166.

⁸³ SUB II, nr 192.

⁸⁴ SUB III, nr 338.

⁸⁵ SUB III, nr 269.

⁸⁶ SUB II, nr 174.

opolskiego Ottona, drugiego jakby nie zauważając⁸⁷. Natomiast M. Schmilewski „namnożył” Ottonów. Jeden miał być bratem Przybysława, podkomorzym i komornikiem. Drugi – łowczym, krewnym Jana Sybocica. Trzeci – bratem stryjecznym Jana Sybocica, bratem Strzesza i Siemiana. Czwarty – zięciem Zbrośława. Piąty – świadkiem na rzeczonym dyplomie z 1239 roku⁸⁸. Mamy najpewniej do czynienia z dwoma Ottonami. Jeden był w 1233 roku łowczym. Patrząc na karierę innych trzynastowiecznych łowczych, możemy zauważyć pewną prawidłowość. Andrzej, który piastował tę godność w 1222 roku, był później palatynem⁸⁹. Mikołaj, syn Wasyla, był łowczym w 1232 roku, a 8 lat później – komornikiem⁹⁰. Wskazuje to na identyczność Ottona łowczego z 1233 roku z imiennikiem, który 7 lat później był palatynem. Czy był on tożsamy z podkomorzym? Wiadomo, że Otton nie był łowczym w 1238 roku, gdyż ten urząd piastował Lutogniew⁹¹. Zatem pomiędzy pełnieniem tej godności a otrzymaniem palacji Otton powinien piastować jakiś urząd, najpewniej podkomorzego. Możliwe, że przejście na nominalnego zastępcę komornika było związane z tworzeniem się osobnego dworu Mieszka II Otyłego. Wobec tego trafny wydaje się biogram Ottona sporządzony przez wrocławskiego badacza. Co jednak z drugim Ottonem z 1239 roku, który został wymieniony za Przybysławem i jego starszym bratem? Pełnił on wówczas zapewne jakiś niższy urząd. Ostatni raz wystąpił w 1241 roku⁹², pełniąc wówczas jakiś wyższy urząd, bądź też świadkiem był wcześniejszy komornik, który w roku najazdu Mongołów pełnił urząd kasztelana.

PODSUMOWANIE

Reasumując rozważania, należy stwierdzić, że osoby sporządzające trzynastowieczne dokumenty dla książąt opolskich starały się szeregować świadków według przyjętych w danym czasie zasad. Do czasów Mieszka II Otyłego można – za A. Boguckim – wyróżnić trzy grupy: najwyższych urzędników (palatyn, kasztelanowie, sędzia), pozostałych wyższych urzędników oraz zastępców dygnitarzy. Za Mieszka II znika część wyższych urzędów, a na czele poddostojników staje podkomorzy. Za rządów Władysława I palatyna coraz częściej określa się mianem marszałka, a stworzona za poprzednika hierarchia się stabilizuje. Znając powyższe zasady zapisywania kolejności świadków, można z dużą dozą prawdopodobieństwa korygować dotychczasowe biogramy rycerzy oraz wskazywać możliwe urzędy, jakie piastowali świadkowie wymienieni przed lub za konkretnym dygnitarzem.

⁸⁷ M. Cetwiński, *Rycerstwo śląskie do końca XIII w. Biogramy...*, s. 47.

⁸⁸ U. Schmilewski, *op. cit.*, s. 501–502.

⁸⁹ SUB I, nr 222, 319.

⁹⁰ SUB II, nr 23, 180.

⁹¹ SUB II, nr 156.

⁹² SUB II, nr 226. M. Schmilewski (*op. cit.*, s. 501) przypisał to wystąpienie bratu Przybysława, ale miejsce na liście świadków nie odpowiada temu utożsamieniu.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, *Miscellanea Silesiaca. Variis hinc inde praesidiis adornata*, Akc. 1950/789.
- Schlesisches Urkundenbuch*, hrsg. v. H. Appelt, Bd. 1, hrsg. v. W. Irgang, Bd. 2–6, Graz–Köln 1963–1998.

Literatura

- Bielińska M., *Kancelaria Władysława Łokietka w latach 1296–1299. Ze studiów nad kancelarią wielkopolską*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1961, t. 6.
- Bielińska M., *Kancelarie i dokumenty wielkopolskie XIII wieku*, Wrocław 1967.
- Bobowski K., *Jeszcze w kwestii świadków na dokumentach księcia małopolskiego Bolesława Wstydliwego*, [w:] *Monastycyzm. Słowiańszczyzna i państwo polskie. Warsztat badawczy historyka*, red. K. Bobowski, Wrocław 1994.
- Bobowski K., *W sprawie metod badawczych średniowiecznej dyplomatyki śląskiej*, „*Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*” 1980, t. 35.
- Bogucki A., *Komornik i podkomorzy w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, red. S.K. Kuczyński, t. 3, Warszawa 1985.
- Bogucki A., *O starszeństwie, komasacji i podzielności urzędów śląskich w XIII wieku*, „*Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*” 1985, t. 40, nr 4.
- Bogucki A., *Studia nad urzędnikami śląskimi w XIII wieku*, „*Czasopismo Prawno-Historyczne*” 1984, t. 36, nr 1.
- Cetwiński M., *Kasztelanowie i kasztelanie na Śląsku w XIII i XIV wieku*, „*Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia*” 1989, t. 69.
- Cetwiński M., *Rycerstwo śląskie do końca XIII w. Biogramy i rodowody*, Wrocław 1982.
- Cetwiński M., *Rycerstwo śląskie do końca XIII w. Pochodzenie, gospodarka, polityka*, Wrocław 1980.
- Dominiak W., *Ostatni władca Górnego Śląska Władysław I, pan na Opolu i Raciborzu (1225–1281)*, Racibórz 2009.
- Gąsiorowski A., *Starszeństwo urzędów w Polsce późnośredniowiecznej*, „*Roczniki Historyczne*” 1969, t. 35.
- Gut A., *Kolejność świadków rycerskich w testacjach dokumentów książy zachodniopomorskich do połowy XIV wieku*, „*Studia Źródłoznawcze*” 2001, t. 39.
- Horwat J., *Granice kasztelanii oświęcimskiej od XI do XIV w.*, „*Rocznik Muzeum w Gliwicach*” 1995, t. 10–11.
- Horwat J., *Kasztelania bytomska od XII do XIV w.*, „*Rocznik Muzeum w Gliwicach*” 1993, t. 9.
- Jurek T., *rec. Studia z dziejów średniowiecza polskiego i powszechnego. Acta Universitatis Wratislaviensis. No. 979, Historia LXIX, Wrocław 1989, ss. 140*, „*Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*” 1990, t. 45, nr 4.
- Jurek T., *Rodowód Pogorzalów*, Kraków 2005.
- Kurtyka J., *Hofämter, Landesämter, Staatsämter und ihre Hierarchien in Polen im mitteleuropäischen Vergleich (11.–15. Jahrhundert)*, [w:] *Das Reich und Polen: Parallelen, Interaktionen und Formen der Akkulturation im Hohen und Späten Mittelalter*, hrsg. v. A. Patschovsky, T. Wunsch, Stuttgart 2003.
- Laberschek J., *Z dziejów Siewierza i ziemi siewierskiej do końca XIII wieku*, [w:] *Siewierz, Czeladź, Koziegłowy. Studia i materiały z dziejów Siewierza i księstwa siewierskiego*, red. F. Kiryk, Katowice 1994.
- Malecziński K., *Stanowisko dokumentu w polskim prawie prywatnym i przewodzie sądowym do połowy XIII w.*, [w:] *Studia nad dokumentem polskim*, Wrocław 1971.

- Mularczyk J., *Dobór i rola świadków w dokumentach śląskich do końca XIII wieku*, Wrocław 1977.
- Mularczyk J., *Jeszcze o świadkach w dokumentach XIII wieku*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1984, t. 39.
- Mularczyk J., *O urzędach i urzędnikach śląskich w XIII wieku*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1983, t. 38.
- Mularczyk J., *Władza książęca na Śląsku w XIII w.*, Wrocław 1984.
- Mularczyk J., *Z rozważań nad urzędnikami śląskimi w XIII wieku*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia” 1991, t. 82.
- Panic I., *Badania nad listą świadków na dokumentach książąt opolskich w pierwszej połowie XIII wieku*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2000, t. 55.
- Panic I., *Badania nad listą świadków na dokumentach księcia opolskiego Władysława (1246–1281)*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1987, t. 42.
- Panic I., *Lista świadków w polskich dokumentach z wieku XIII na przykładzie kancelarii księcia wielkopolskiego Przemysła I*, „Studia Źródłoznawcze” 1990, t. 22–23.
- Panic I., *Raciborskie otoczenie księcia opolskiego Władysława*, „Zeszyty Raciborskie Strzecha” 1984, nr 4.
- Panic I., *Ze studiów nad listą świadków na dokumentach Bolesława Wstydliwego (1243–1279)*, „Studia Historyczne” 1990, t. 33, nr 3–4.
- Rajman J., *Kasztelanie górnośląskie w XIII wieku. Z problematyki elity władzy i tzw. terytorialności grodów kasztelańskich*, „Studia i Materiały z Dziejów Śląska” 1996, t. 21.
- Rajman J., *Mieszko II Otyły książę opolsko-raciborski (1239–1246)*, „Kwartalnik Historyczny” 1993, t. 100.
- Rajman J., *Pogranicze śląsko-malopolskie w średniowieczu*, Kraków 1998.
- Russocki S., „*Consilium*” i „*consensus*” otoczenia książęcego w dokumentach polskich w XIII w., [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej*, red. S.K. Kuczyński, t. 5, Warszawa 1992.
- Russocki S., *Świadkowie czy współdecydenci?*, „Kwartalnik Historyczny” 1978, t. 85.
- Schmielewski U., *Der schlesische Adel bis zum Ende des 13. Jahrhunderts. Herkunft, Zusammensetzung und politisch-gesellschaftliche*, Würzburg 2001.
- Sikora F., *Dokumenty i kancelarie Przemysła I oraz Bolesława Pobożnego 1239–1279 na tle współczesnej dyplomatyki wielkopolskiej*, Wrocław–Kraków 1969.
- Sperka J., *Średniowiecze (do 1517 roku)*, [w:] *Mikolów. Monografia historyczna 1222–2022*, red. J. Sperka, R. Kaczmarek, t. 1, Katowice 2021.
- Veldtrup D., *Prosopographische Studien zur Geschichte Oppelns als herzoglicher Residenzstadt im Mittelalter*, Berlin 1995.
- Wolff A., *Starszeństwo urzędów (metoda ustalania na przykładzie hierarchii ziemskiej Mazowsza udzielnego)*, Warszawa 1928.
- Woźny M., *Gostomia i Ścinawa. O pochodzeniu rodziny Bes*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2020, t. 12. DOI: 10.31261/SPiP.2020.16.13
- Woźny M., *Problem granic trzynastowiecznych kasztelanii górnośląskich na przykładzie księstwa opolskiego. Próba bilansu*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2022, t. 77, nr 1. DOI: 10.19195/SKHS.2022.1.5.32
- Wójcik M.L., *Dokumenty i kancelarie książąt opolsko-raciborskich do początków XIV wieku*, Wrocław 1999.
- Wójcik M.L., *Ród Gryfitów do końca XIII wieku. Pochodzenie – genealogia – rozsiedlenia*, Wrocław 1993.
- Wójcik M.L., *Uwagi w sprawie daty podziału ziemi raciborskiej po śmierci Władysława, księcia opolskiego (+1281), w świetle najstarszych dokumentów jego synów, Mieszka i Przemysława*, „Studia i Materiały z Dziejów Śląska” 1999, t. 24.

ABSTRACT

The article addresses the issue of the criteria used to group secular witnesses from the Duchy of Opole on 13th-century diplomas. The analysis of the list of witnesses allowed us to determine that the reason for omitting titles of the officials in some documents was due to different dictation. Completing the titles of witnesses allowed for learning the principles of compiling lists and making prosopographical additions.

Keywords: diplomatic; witness lists; officials; Duchy of Opole; prosopography